

Arvostelijan presuppositio ja siitä johtuva perspektiivi

Auli Hakulinen on *Virittäjässä* 1985 s. 364—369 arvostellut kirjaani *Mistä tyyli syntyy?* Kirjani on ollut hänelle — näin kuuluu ensimmäinen arviointi — »hämmäntävä lukukokemus». Otan lausuman sinänsä mitä suurimpana kiitoksena. Mutta kun sen jälkeen huomaakin hämmennyksen syyksi sen, että arvostelija ei ole lukenut teosta avoimena vaan väärin tulkintoihin johtavien ennakoedellyttämysten vallassa, jää suurimmaksi kohteliaisuudeksi lopulta maininta pyrkimyksestäni yltiöanarkismiin.

Olen hyvilläni, että arvostelija on juuri Auli Hakulinen ja että näin ovat tulleet julki näkemysten erilaisuus ja siitä johtuvat väärinkäsitykset ja että saan tilaisuuden analysoida, millaisesta vastakkainasettelusta on kysymys. Vastauskommenttini koskevat jokaista kritiikin pääkohtaa.

Ensimmäiseksi arvostelija puuttuu kontekstin käsitteeseen ja tekstin ja kontekstin suhteeseen. Kun kirjani väittää, että kontekstirakenne aiheuttaa tekstirakenteen, hän sanoo, että »Tämä on hyvin vahva väite, ja yksityiskohtaisten sääntöjen toistaiseksi puuttuessa sen arvo jää osoittamatta». Väite on peräti niin vahva, että sitä on loogisesti mahdoton kumota, koska kontekstin olen määritellyt juuri niin, että se on tekstirakenteen geneettinen lähtökohta! Toinen asia on sitten se,

onko tällainen kontekstin käsite hedelmällinen, mutta sitä arvostelija ei käsittelekään. Kirjani mukaan tällainen määrittely on ainoa mahdollisuus silloin, kun kuvataan tyyliä prosessina: tekstin tyyllinen rakenne syntyy jostain ajatustoiminnan tasolle kuuluvasta kognitiivisesta »kontekstista», puhujan tai kirjoittajan perspektiivistä, johon vaikuttaa toisaalta viestintätilanteen mukainen presuppositio ja toisaalta tekstin intentionaalinen tehtävä. Konteksti on näin ollen jatkumo, peräkkäisten systeemien ketju, jonka geneettisenä prosessisena päätepisteenä on itse teksti. Sitä taas, mitkä tämän prosessin »yksityiskohtaiset säännöt» ovat, on mielestäni mahdoton spesifioida. Mallin periaatteellinen arvo ei riipu siitä. Mutta koko »kontekstin käsite ei ole täysin selvä», sanoo Auli Hakulinen. Niin se ei näy olevan — kirjoittajalle itselleen, sillä hän väittää minun sisällyttävän siihen »olennaisena jotakin, mitä nimitetään intentiofunktioiksi». Olennaisena ja kontekstiketjun lähimpänä jäsenenä on sen sijaan perspektiivi, tekstin semanttista rakennetta edeltävä esisemanttinen hahmotus. Tämän koko kirjan tärkeimmän asian hän on sivuuttanut.

Ne lausumat, joiden perusteella Hakulinen väittää teoreettisen ja empiirisen osan olevan ristiriidassa, osoittavat, ettei lukija ole ymmärtänyt mainittua kirjan keskeistä sisältöä. Sekä teoreettisessa että empiirisessä osassa operoin täsmälleen samoilla kontekstuaalisilla perspektiividimensioilla ja niiden laukaisemilla se-

manttisilla piirteillä (jotka edustuvat edelleen tiettyinä ilmaustason kategorioina), mutta jostain täysin käsittämättömästä syystä hän sanookin, että teoriaosassa on kysymys intentio-funktiosta ja empiriassa ulkoisista tunnusmerkeistä. Kuka tahansa lukija pystyy nopealla silmäilyllä ja jo otikoiden perusteella toteamaan väitteen huikean paikkansapitämättömyyden. Esimerkiksi seuraavalla lauseella ei ole mitään tekemistä kirjani kanssa: »Intentiofunktion käsitettä tuskin tarvitaan kolmen päätyylilajin, nimittäin tieteellisen, taiteellisen ja tiedottavan tyylin erottamiseen, siksi lähellä ne ovat arkiajattelun kategorioita.» Siinä noin 30-sivuisessa luvussa, jossa näitä kolmea tyyliä vertailen, taidan vain yhden kerran ohimennen mainita koko intentio-funktion käsitteen! (Sitä paitsi: mitä logiikkaa sinänsä on päättelyssä, että ilmiöiden erottamisessa ei tarvita jotain käsitettä, koska ilmiöt ovat lähellä arkiajattelun kategorioita?)

Sitä esittämäni näkemystä vasten, että tyyli on nimenomaan tekstikokonaisuuden ominaisuus, asettuvat kuulemma »outoon valoon teoksen kolmannessa luvussa käsitellyt tyyllilajien erot, sillä ne on kauttaaltaan osoitettu lyhyistä tekstikatkelmista (joita siteerattaessa ei ole edes kirjailijaa tai muuta lähdetietoa mainittu!)». Vastaus tähän kummasteluun on liian triviaali tieteellisessä keskustelussa esitettäväksi, mutta on kai se toistettava: edellisessä tapauksessa puhun konkreetista tekstistä ja jälkimmäisessä tarkastelen abstrakteja tyyllilajeja (joissa kirjoittajien tai puhujien eliminoiminen on nimenomaan tavoitteena!). Hupaisa vastakysymys: johtaisiko menettelyni jälkimmäisessä tapauksessa siihen, että en tule kuvanneeksikaan kokonaisia tyyllilajeja vaan tyyllilajien »katkelmia»?

Entä mitä on arvostelijan lukutarkkuudesta sanottava seuraavan perusteella: »Kun Saukkonen – väittää keskittyneensä ”semanttisten tyylipiirteiden käsitelyyn”, olen tarkkaan tekstiä luettuanikin ymmällä. Onhan Oulun-korpuksen analyysi nimenomaan kieliopillis-sanastollis-

ta»? Liitepartikkeli *-han* osoittaa, ettei Hakulinen ole huomannut sitä, että kirjan nimi ei ole »Oulun-korpuksen analyysi». Tämä analyysi on yhden luvun yhden alaluvun yksi alaluku (»Miten näkökulmat ilmenevät sanastossa ja kieliopissa: tyyllilajitutumuksen tilastollisia tuloksia»). Se on detalji, jonka tarkoituksena on ollut vain empiirisesti todentaa semanttisten tyylipiirteiden ja taustalla olevien kontekstuaalisten perspektiividimensioiden reaalitumista »kieliopillis-sanastollisina» kategorioina tai päinvastoin sitä, millaisia semanttis-pragmaattisia piirteitä kieliopillis-sanastolliset kategoriat heijastavat (joista asioista Hakulinen ei puhu mitään). Hakulisen teksti tulee implikoinneeksi sen, että kieliopillis-sanastollisilla ilmiöillä ei ole semanttista sisältöä. Kaiken huippu on se, että sellaiset semanttiset piirteet kuin 'abstrakti', 'dynaaminen' ym. eivät ole hänen mielestään semanttisia. Mitähän ne sitten olisivat — ilmauksellisiako! Vai ovatko ne jotain mystiikkaa? Lähtökohdat »keskustelulle» eivät ole hedelmälliset, kun tällaisten perusasioiden käsittämisessä on näin valtava ero.

Kun sekä teoriani että analyysini lähtevät kielenulkoisen, pragmaattisen perspektiivin pohjalta (jota Hakulinen ei siis ollenkaan tarkemmin käsittele), merkitsee toteamus »Osoittamatta siis jää, mikä pragmaattisen näkökulman anti varsinaiselle tyylin analyysille voisi olla» lopullisesti sitä, että käsityksillämme ei ole mitään yhteistä. Pragmatiikka tuntuu olevan Hakuliselle lähinnä vain presuppositiota. Mitä sitten lienee »varsinainen» tyylin analyysi?

Kaiken tämän jälkeen ei liene enää ihme, että Hakulinen tekee aivan hullunkurisia kömmähdyksiä, kun hän käsittelee yhdeksi pääkysymykseksi nostamaansa taiteellisen ja ei-taiteellisen tyylin suhdetta. Totean (s. 111, 144), että tyylin käsite on ollut joskus pelkästään taiteellinen (ts. esteettisesti arvottaen on voitu etenkin arkikielisesti sanoa, että jossain tekstissä ei ole »tyyliä»), ja jatkan hyväksyvästi, että tieteellisellä tasolla nykyisin yleisesti

katsotaan, että jokaisella tekstillä on oma tyyhensä eli ilmenemismuotonsa. Tätä viimeksi mainittua Auli Hakulinen ei hyväksy vaan katsoo, että näkemys merkitsee kaunokirjalliselle tyylintutkimukselle kuoliniskua! En tiedä ketään nykystilistikkoo, joka olisi samaa mieltä kuin Hakulinen, enkä ylimalkaan tunne sellaisen ajattelun mystisiä kulkuja, jonka mukaan vain taiteellisella tekstillä on ilmenemismuoto (huomattakoon, että Hakulinen ei esitä vastalauseita tyylin määritelmälleni).

Hakulinen mainostaa kirjaani siinä hengessä, että pyrin häivyttämään taiteellisen tyylin ja ei-taiteellisen tyylin välisen eron, josta yrityksestäkin hän olisi kirjallisuudentutkijana syvästi pahastunut: »— emme nyt erota disautomaattista käyttöä automaattistuneesta, emme näe taiteellisen tekstin kaksinkertaista koodinkäyttöä». Suurinta arvostelijan epärehellisyyttä tai asian hallitsemattomuutta on esittää asia täydellisesti päinvastoin kuin tekijä. Ilmeisesti täytyy nyt vielä kädestä pitäen selittää ja toistaa kirjan sanoin, että katsen taiteellisen ja ei-taiteellisen (erityisesti tieteellisen) tyylin olevan toisiinsa nähden täysin v a s t a k k a i s i a:

Taiteellisen tekstin ilmiöt ovat kuvitteellisia, fiktiivisiä, vailla suoria todellisuusvastineita. Niiden perimmäinen tarkoitus ei ole viitata vain näihin sepitteellisiin yksittäisilmiöihin, jotka eivät sellaisinaan saata olla mielenkiintoisia, vaan vastaaviin laajempiin ja yleisempiin ilmiöihin. Ilmiöt on valittu niin, että ne edustavat ilmiölajia, tyyppiä, antavat eräänlaisen selityksen, tulkinnan, kuvan todellisuudesta. — Tieteellisen tekstin kuva todellisuudesta on analyttinen, osittuva, taiteellisen tekstin synteettinen, metaforinen. — Kuviot tarkoittavat sitä, että taiteellinen teksti ja tieteellis-teoreettinen teksti ovat täysin vastakkaisia niin, että taiteellisessa tekstissä kuvitteellinen konkreetti asia edustaa abstraktia ilmiölajia eli on yleisen asian kuva, ja tieteellis-teoreettisessa tekstissä kuvitteellinen abstrakti asia edustaa konkreettia todellisuutta. — Kun otetaan huomioon, että taiteelli-

sen tekstin varsinaisesta merkityksestä eli abstraktilta tasolta [nyt tähän harventamani on yhtä kuin »kaksinkertainen koodinkäyttö»] on pitempi matka taustalla oleviin reaali maailman ilmiöihin ja elettyihin aistikokemuksiin, niin tekstiä on sen näennäisestä ensimmäisen tason konkreettiudesta huolimatta kokonaisuutena pidettävä abstraktimpana ja fiktiivisempänä kuin tieteellistä tekstiä, jolla on selvä konkreetti viittauskohde. — Widdowson (1983) katsoo, että taiteellisen tekstin (merkin) suhde fiktiiviseen tarkoitteeseen on nimenomaan ikoninen. Oman kuvioni kaarinuoli tarkoittaa juuri tällaista ikonista 'edustaa'-suhdetta seuraavalla tasolla. — Erikseen huomioon otettava seikka on taiteellisen tyylin muodon ja sisällön ikoninen suhde. Epstein (1981: 170) sanoo modernin länsimaisen runouden arvon perustuvan juuri tähän toissijaiseen koodaukseen, sillä sisältöä ei muuten riittävästi ymmärrä. (S. 37—39, 173, 193)

Kun sitten esittelen aikaisemmin mainitussa tarkoituksessa Oulun projektissa tutkittuja kieliopillis-sanastollisten kategorioiden käyttöaajuuksia eri tyyllilajeissa, tuomio lankeaa näin: » — saadaan tulokseksi mielestäni lähinnä latteuksia kuten sivulla 58 esitetty toteamus: »Taiteellinen tyyllilaji on tällä tavalla toisteisinta ja esittelevintä, sillä siinä käytetään pronomineja eniten» ja »Laihanlaisia ovat niin ikään sen tyyppiset tulokset kuin lyriikasta tehty havainto, että siinä esiintyy paljon vähemmän *että*-lauseita kuin muissa tyyllilajeissa, lukusanoja vähemmän kuin pakinoissa tai interjektioita vähemmän kuin näytelmissä». Totta kai ne sellaisinaan ovat taiteellisen tekstin luonnehtimisessa jo edellä puhumani perusteella latteuksia ja laihanlaisia tuloksia (vaikka ne on tosiasiallisesti esitelty semanttisten yleispiirteiden ilmaisimina). Entä sitten? Toinen vaihtoehto olisi ollut jättää tulokset taiteellisten tyylien osalta mainitsematta. Kun kirjastani otetaan seuraavia suuipainoksia, voin nämä kaikkikin tilastot kokonaisuuden kärsimättä poistaa. En ole tullut joka kerran toistaneeksi, että

nämä ilmaustason piirteet ovat periferiaa. En näet pidä tieteellisenä tekstitysnormina aapiskirjatyylviä. Normaalille lukijalle riittää, kun asian kerran sanoo (s. 85, 86):

Kun otetaan toiselta puolen huomioon, että taiteellisen tyylin merkitys ei ole vain konkreeteissa ja kirjaimellisissa ilmiöissä vaan nimenomaan yleisemmällä ja abstraktimmalla tasolla, niin edellä johdettu tulos ei sisällä koko totuutta. Tyyllilajitutkimuksessa ei ollut synteettinen, kuvallinen merkitys mukana. – – Taiteellinen tyyli onkin synteettisyydessään ja implisiittisyydessään ainoa laji, jonka merkitystasot eivät näy suoraan ilmausrakenteen osista. Sama implisiittisyys koskee myös taiteellisen tyylin temaattisen rakenteen hierarkian ilmipanoa.

Koska en haluaisi pitää arvostelijaa aivan rajoittuneena lukijana, en voi välttyä vaikeutelmalta, että kirjan esittely on tahallisesti vääristelty.

Yhden ainoan piirteen merkitsevyyttä, myötäesiintymien huomioon ottamista ja »intuitiivisesti koettua prominenssia» tähdentäessään arvostelija tulee väitelleeksi itsensä kanssa. Havaintojani hän sanoo suurelta osin yleisluonteisiksi, ylimalkaisiksi ja ulkokohtaisen tuntuisiksi. Siiskö olennaisempaa on tutkia tekstin alapiirteitä kuin yläpiirteitä? Yläpiirteistäni hän ei osoita, että ne olisivat vääriä. Toiseksi itsekin sanon, että kuvausjärjestelmä on karkea ja että perspektiiviä voi eritellä paljon moninaisemmin ja yksityiskohtaisemmin. Minun olisi kuitenkin »opettajan» mielestä pitänyt tehdä jotain muuta tämän kirjan asemesta, esim. yhden tekstilajin kehityksen tutkimus. Alkaa tosissaan epäillä, Akatemiassako nykyisin oppii — tutkijakin — tutkimuksen vapautta rajoittamaan. (Vastaus tähän epäilyyn kuuluu tietysti aina niin, että eihän vapautta haluta rajoittaa, vaan ainoastaan ystävällisesti ohjata tutkimusta oikeaan — so. päättäjien kulloisenkin perspektiivin — suuntaan.)

Ei olisi tarvinnut myöskään käyttää Leechiä ja Shortia auktoriteetteina muka

kirjaani vastaan sen toteamisessa, että »tyylin tutkijan on pakko turvautua johonkin muuhun lähtökohtaan kuin kielellisten piirteiden mekanistiseen kvantifioimiseen», sillä itse sanon saman ja vielä enemmän (s. 153): »Tekstin tyyli ei ole toisin sanoen yksittäisten tyyli-merkkien ja niiden frekvenssien mekaaninen summa. Ei ole siis järkevää lähteä poimimaan irrallisia eri tason tyylin merkitsemiä ensin, jotta vasta sitten nähtäisiin, mitä niistä sattuu kertymään ja millaisen tyyli-profiilin ne muodostavat. Niinkuin olen korostanut, olennaisin on tekstin tyyllinen kokonaismerkitys» (joka syntyy vasta tulkinnan kautta). Hakulinen itse on sen sijaan tyytynyt pelkkään mekaaniseen kvantifiointiin yhtenä tekijänä kirjassaan Suomen tekstilauseiden piirteitä (1980), jossa ei yritetäkään selittää, mitä frekvenssit tarkoittavat, vaan esitetään juuri sellaisia »latteuksia» kuin (s. 113) »Pakinoissa on selvästi vähiten pelkkiä päälauseita ja eniten *että*-lauseita sekä sitaatteja». Silti kirja on jossakin stilistiikan kursikirjana! Taiteellisen tyylin tulkinnallista merkitystasoa ei saavuteta myöskään pelkästään sellaisen helpon ja teknisen tekstisyntaktisen pintatekstianalyysin kautta, jota Auli Hakulinen propagoi, eikä esim. lyriikan tyyliä rytmikaavoilla.

Hakulinen jatkaa narratologista oppintiaan: »(1) Arkipuheen, asiatekstin ja kaunokirjallisen tuotteen kontekstit ovat niin ikään keskenään kovin erilaiset, mikä mielestäni Saukkosen esityksessä ei saa ansaitsemaansa huomiota. (2) Sivulta 123 saa sen käsityksen, että on selvitetävä ”kirjailijan” perspektiivi, jotta saavutettaisiin hänen tekstinsä oikea tulkinta. Taiteellisen viestinnän monikerroksisuus ei ainakaan eksplisiittisesti käy vielä tästä ilmi. – – (3) kielitieteellisen tyyli-tutkimuksen klassikko Roman Jakobson puuttuu lähdeluettelosta eikä hänen tavattomasti tutkimukseen vaikuttaneesta poetiikan funktion käsitteestään näy Saukkosella jälkeäkään.»

Näihinkin on helppo vastata: (1) Kontekstit olen kuvannut perspektiividimen-

sioiden avulla niin erilaisiksi, etteivät ne sen erilaisempia voi olla. (2) Tekstiesimerkkini analyysistä käy ilmi, että kysymyksessä ei ole biografisen »kirjailijan» perspektiivi. Narratologinen hierarkia on periaatteellisesti koko sääntömalliini s. 51–54 inkorporoitu siten, että »kerroksellisia hierarkkisia perspektiivejä voi tekstiin sisältyä useita – – [ja] koska funktioissa ja perspektiiveissä on kerroksellisuutta, tekstin tyylikin voi olla useampikerroksista. Kaikkia tekstin aineksia ei voi siis tarkastella samalla tyylylasolla» (s. 103, 105). (3) En pidä aiheellisena enää referoida kaikille tuttuja vanhoja klassikkoja, joiden jälkeen tutkimus on mennyt paljon eteenpäin. (Kuka muuten määrää, millainen »tähti» kuka kulloinkin on?) Toiseksi kuvaan poettisen »funktion» toisin kuin Jakobson, niin kuin edellä on jo käynyt ilmi (Hakulinen itsekinhän sanoo, ettei funktiota tarvita!). Oma teoriani pyrkii siihen, että tähän asti yhteismitaton kaunokirjallinen tyyliintutkimus ja (sosiolingvistinen tyylin tai diskurssin tutkimus saatettaisiin keskenään vertailukelpoisiksi, jotta kunkin tyylin ominaisluonne toisiinsa nähden tulisi selkeämmin esille. Se merkitsee sitä, että lingvistisen stilistiikan on otettava huomioon kirjallisen, tekstin kokonaismerkityksestä lähtevän stilistiikan teoria, kuten olen korostanut esim. s. 142, 143 ja kuten olen omaa integroitua perspektiivin käsitteestä lähtevää teoriaa hahmotellessani pyrkinyt tekemään. Hakulinen antaa ymmärtää, että näin ei saa tehdä eikä näitä tutkimusaloja saa lähentää toisiinsa. Tosin hän päättyy siihen sellaisen käsittämättömän loogisen häränpyllyn kautta, että se johtaa kaunokirjallisen tyyliintutkimuksen kuoliniskuun.

Muutamia retorisia kysymyksiä: Mikä on Hakulisen siteeraaman Kai Niemisen novellinäytteen vasta-argumentointiarvo? Sekö, että taiteelliselle tyyliille onkin tyyppillisempää turvautuminen ellipsiin kuin samaviitteiseen pronominiin, koska Nieminen käyttää ellipsiä? Mitä paradoksaalista on siinä, että Oulun-korpuksen ker-

toivissa teksteissä on vähemmän dialogiipirteitä sen johdosta, että ne koostuvat sananmukaisesti kertovasta tyylistä ilman dialogeja (eli ilman ulkonaisesti selvästi merkittyjä repliikkejä)? Eikö se ole aivan luonnollista? Miksi on tullut mieleen kysellä, miten johonkin ideaan, esim. perspektiividimensioihin on päädytty? Ainoa olennainen asiahan on sen selvittäminen, toimiiko kehitelty teoria. Teoriaa Hakulinen nimittää ohjelmanjulistukseksi, jollainen se ei ole. Se on verifioitavissa tai falsifioitavissa, mutta Hakulisella ei ole muita aseita kuin epäily. Sillä perusteella ei voi oikeuskäytännön mukaisesti lausua tuomiota, vaan on todistettava.

Lukua »Miten tyyliilajimme ovat syntyneet ja kehittyneet?» Hakulinen pitää antoisana. Se on koko kirjan helpoin luku, kuvailevaa, historiallisia faktoja toteavaa tekstiä, ei itsenäistä teoriaa kehittelevää. Tämmöinenkö on tieteellinen tavoite?

Olisi ollut tukimusalalle ja myös itselteni hyödyllistä, jos arvostelussa olisi ollut jotain eteenpäin vievää, mutta nyt ei jäänyt valitettavasti käteen yhtään mitään. Nämä negatiiviset havaintoni tuon julki sillä Auli Hakulisen lausumalla hyväksyttävällä perusteella, että teksti, »kun se saatetaan julkisuuteen, päättyy luonnollisesti osaksi tiedeyhteisön keskustelua». Jää vain kaiken tämän jälkeen kysymään, miten on mahdollista, että tieteellisessä aikakauslehdessä julkaistun arvostelun kriittisissä kommenteissa ei ole yhtään teoksesta oikein johdettua päätelmää. (Tai on siellä yksi: 15 vuotta sitten tehty projektin »analyysityö on tehty ilman viimeaikaisen pragmaattisen diskurssintutkimuksen vaikutusta».) Yksi näkyvä vastaus on se, että Auli Hakulinen ei toteuta millään tasolla omaa vaatimustaan, että »Pelataan yhteisillä pelisäännöillä ja puhutaan yhteistä kieltä». Mutta miksi on näin; miksi arvioija ei puhu lainkaan samaa kieltä kuin arvioitava teos? Mitä ilmeisimmin siksi, että hänellä on aivan jokin muu perspektiivi. Hakulisen arvostelu on malliesimerkki kirjani (täydellisesti väärin tulkitun) moton mukaisesta oman

kontekstin, oman subjektiivisen perspektiivin vankina olemisesta.

PAULI SAUKKONEN